

Aune Kämäräinen

Kiellettyjä kirjoja ”Myrkkykaapissa”

Sensuuri-sanalla on paha kaiku. Encyclopedia Britannica määrittelee sensuurin ”toiminnaksi, jonka tarkoituksena on muuttaa tai tukahduttaa tekoja tai ajatuksia, joiden katsotaan olevan yhteisen edun vastaisia”

Kirjoitetun ja painetun sanan valvonta ei ole uusi keksintö. Sana sensori tulee latinan sanasta *ensor*. Antiikin poliittinen ajattelu perustui valtion oikeuteen harjoittaa sensuuria valta- tai turvallisuuspoliittisista syistä. Platon loi teoksissaan *Valtio* ja *Lait* ajatuksen sananvalvonnasta pakkokeinona. Platon ei ollut sananvapauden kannalla. Antiikin Roomassa censorit olivat määrääjäksi valittuja valtion korkeita virkamiehiä jotka panivat toimeen henkikirjoituksen ja määräsivät verot. Tähän viittaa monissa kielissä esiintyvä sana *census* tarkoittaen väestönlaskentaa. Myöhemmin censorin tehtäviin liitettiin myös puhutun ja kirjoitetun sanan valvonta.

Päiviö Tommila on todennut, että ”sensuuri ei ole jokin itseisarvoinen paha tai sortotoimenpide. Se on aina ollut olennainen osa sitä ylläpitävän valtakunnan ulko- ja sisäpolitiikkaa – sen turvallisuuspolitiikkaa.”

Suomessa ovat sensuuria tutkineet mm. Kai Ekholm, Kalevi Haikara ja Kari Sallamaa.

Sensuuri Suomen ”vaaran vuosina”

Maailmassa on nykyään vangittuna tai eristettynä 600 kirjailijaa. Suomessa ei tällä hetkellä ole ketään kirjoittamisensa takia vangittua tai turvasäilöttyä kirjailijaa. Viimeksi turvasäilöstä vapautettiin meillä kirjailijoita 1944.

Toisen maailmansodan jälkeisinä ns. ”vaaran vuosina” Suomessa poistettiin maan yleisistä kirjastoista lähes 20 000 kirjaa, yli tuhat kirjanimikettä. Sensuurin päällepäsmärinä oli valvontakomissio, joka yksilöi kiellettävät kirjat. Pitkälle ”vaaran vuosien” jälkeen jatkuneena ”suomettuneisuuden kautena” oli vallalla itsesensuuri.

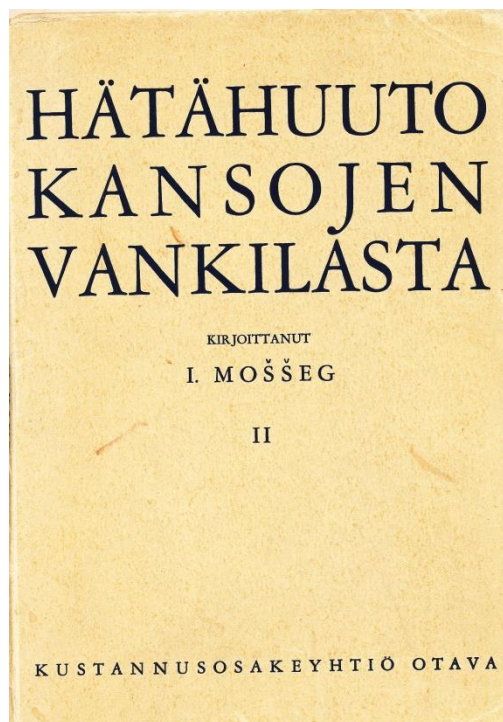
Kirjastoille jätettiin poistojen suhteen suhteellisen vapaa harkinta. Poistettavien valikoimasta muodostui kirjava. Useimmissa kirjastoissa luetteloihin kertyi kymmeniä, suuremmissa kirjastoissa satoja niteitä.

Kirjastoissa valinnat voivat olla erilaisia kuin kirjakaupoissa. Eino Palolammen *Kollaa kestää* hävisi kirjastojen hyllyiltä, mutta kirjakaupoista sitä saattoi jatkuvasti ostaa. Kirjoja poistettaessa tehtiin kirjan nimestä virhepäätelmiäkin. Sotaa sivuavaa kirjallisuutta ja pakinakokoelmia poistettiin runsaasti: Pentti Haanpään *Korπισotaa* ja *Nykyaikaa*, V. A. Koskenniemen runoja, Aaro Hellaakosken *Vartiossa*, Toivo Pekkasen *Ajan kasvot*, Unto Seppäsen *Markku ja hänen sukunsa*, Forsmanin *Maailmanhistoria*, Ollin pakinat, Arijoutsin *Korsupokeria*, joukko Simo Penttilän

tarinoita, Mika Waltarin *Komisario Palmun erehdys*. Sota-ajan isänmaallisen mielialan ylläpitämiseksi kirjoitetut humoristisetkin kirjat kuten Armas J. Pullan *Ryhmy ja Rommpais*-kirjat kiellettiin.

Kirjan nimessä esiintyvät sanat kuten ”Suur-Suomi” tai ”heimo” aiheuttivat hälytyksen: Paulaharjun Kuva sieltä toinen täältä kautta Suur-Suomen varastointiin. Ylivoimaisesti poistetuin teos oli Hitlerin *Taisteluni*. Kun takavarikoinnin lopetuskirje 1958 annettiin, pidettiin suotavana, että naapuruussuhteita loukkaava kirjallisuus jätettäisiin vain tutkijoiden ulottuville, so. tieteellisten kirjastojen varastoihin. Vuosien 1944-46 kirjassensuurin vaikutukset olivat paitsi ajallisia ja paikallisia, myös vaikutuksiltaan kumuloituvia ja pitkäaikaisia.

Käsitykset poliittisista syistä kielletyistä kirjoista elivät vielä 1960- ja 1970-luvulla sitkeässä, vaikka jo vuonna 1958 annettiin viralliselta taholta kunnille vapaat kädet palauttaa kirjastoihinsa ne teokset, jotka jatkosodan jälkeen poistettu.

Komilaissyntyinen Ignati Mosseg (Mosegov) (1880-1965) asui Suomessa pakolaisena sodan jälkeen kuolemaansa asti. Hän toimi kirjakauppiana ja kirjapainajana. Hänen kaksiosaisen, Neuvostoliittoa käsittelevän kirjansa *Hätähuuto kansojen vankilasta* kustansi Otava 1931.

Etupäässä uskonnollista sensuuria Turussa

Suomen ensimmäisen sensorin kunnianimen saa Jacobus Finno. Hän poisti keskiaikaisten latinankielisten laulujen kokoelmasta *Piae cantiones* silmiinpistävimät katoliset piirteet heti uskonpuhdistuksen jälkeen 1500-luvun lopulla. Sama Finno julkaisi ensimmäisen suomalaisen

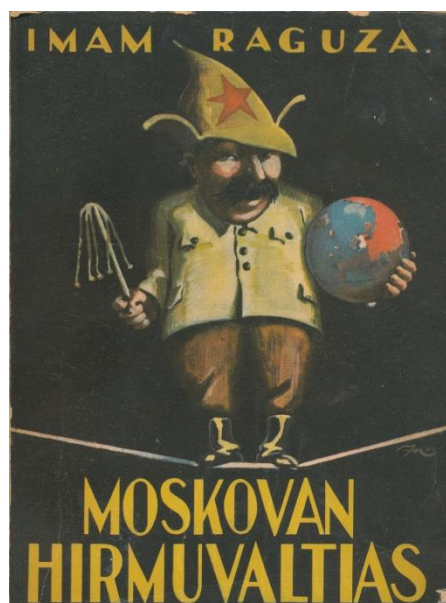
virsikirjan n. 1583. Hän vastusti jyrkästi kalevalanmittaista runoutta ja yritti kieltää sen kokonaan suomenkielisen runouden mittana.

Paino-oloja ruvettiin virallisesti valvomaan 1640 perustetun Turun akatemian puitteissa. Opinnäytteet ennakkotarkastettiin.. Ensimmäinen suomalainen kirjapaino perustettiin Turkuun 1642. Painon sensoreina ja valvojina oli kaksi professorien joukosta valittua *inspectores typographiae et bibliothecae* (painon ja kirjaston tarkastajaa). Ruotsin lain mukaan ei saanut painaa mitään sellaista, mitä tiedekuntien dekaanit tai professorit eivät olleet ennalta tarkastaneet.

Kustaa Vaasa oli antanut määräyksen ennakkosensuurista, jota harjoittivat kirjapainoissa olleet *korrektorit*. Paino-olot järjestettiin vuosina 1661-1662 annetun ja vuonna 1684 uudistetun painosäännön kautta. Kaikista painettaviksi aiotuista teksteistä piti ennakkoon lähettää kappaleet Tukholmaan *kansliakollegiin*. 1688 määrättiin erityinen sensori, *Censor librorum* antamaan painoluvat. Tekstien lähettämisvelvollisuus Tukholmaan oli Suomelle raskas. Turun ja pääkaupungin väli oli talvella vaikeakulkuinen. Vaatimus hidasti kirjojen painamista.

Turkuun oli vuonna 1669 perustettu toinen, piispa Johannes Gezelius vanhemman kirkollisiin teksteihin keskittynyt yksityispaino. Yliopiston viranomistusrunoja ym. tilapäistekstejä ei aina haluttu alistaa ennakkosensuuriin. Asia saatiin järjestykseen vuonna 1691, kun painajille määrättiin 50 hopeataalarin uhkasakko, mikä vastasi puolen vuoden ansioita

Suuri Pohjan sota 1700-luvun alussa lamautti painotoiminnan Suomessa kokonaan. Vuodesta 1749 vaadittiin painotuotteiden nimiösivun kääntöpuolelle painoluvan merkiksi sana *Imprimatur* ("Painettakoon"). Sen puuttuessa teos voitiin takavarikoida.

Armenialainen Suren Erzinkjan (kirjailijanimi Imam Raguzä, 1881-1963) oli Neuvostoliiton diplomaatti, joka loikkasi 1930 Suomeen ja sieltä Ruotsiin. Hänen Stalinista kertova kirjansa Moskovan hirmuvaltias julkaistiin alun perin ranskaksi Pariisissa 1938. Suomeksi se ilmestyi WSOY:n kustantamana 1941. Kirja kuului monen suomalaisen kirjahyllyyn 1940-luvulla. Sodan jälkeen se oli "kielletty kirja".

Kansalliskirjallisuuden helmiä kirjarovioiden loimussa

Kirjarovio roihusi Viipurin torilla tammikuussa 1829. Silloin poltettiin julkisesti Jaakko Juteinin teos *Anteckningar af tankar uti varianta ämnen* (Muistiinpanoja erilaisista asioista). Teos oli painettu kaksi vuotta aiemmin Viipurissa. Kirkollisten tahojen painostuksesta ja kenraalikuvernööri Zakrevskin määräyksestä siitä tehtiin virallinen ilmianto, joka johti syytteeseen. Perusteet: "Teos sisälsi paitsi moraalisaiheisia tutkielmia ja joitakin huomautuksia suomenkielestä ja muista joutavista asioista, pääasiassa mietiskelyä uskonasioista, jotka ovat täydellisesti ristiriidassa kristillisen opin kanssa ja suoraan suunnatut Raamattua vastaan". Juteini ja kirjanpainaja tuomittiin 300 hopeataalarin sakkoon evankelisen opin vastaisten mielipiteiden esittämisestä. Koko painos määrättiin takavarikoitavaksi ja hävitettäväksi. Prosessi vaiensi kirjailijan lähes lopullisesti. Hän ei julkaissut kuuteentoista vuoteen ainoatakaan kirjaa. Viipurin roviosta säästyivät kuitenkin useita teoksen kappaleita.

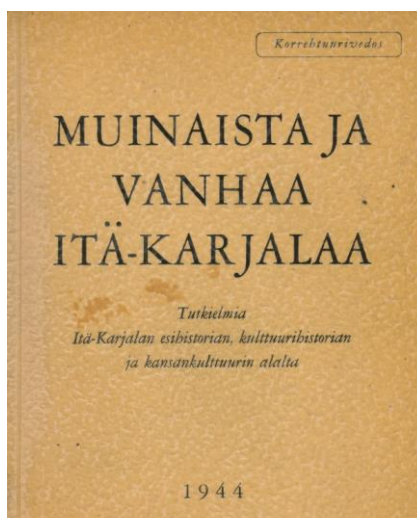
J. L. Runebergin *Fänrik Ståhls sägner (Vänrikki Stoolin tarinoita)* tuotti päänvaivaa Sensuurikomitean jäsenelle vapaaherra Clas Herman Molanderille. Suomen sota oli kiellettyä aihepiiriä. Kaikki ruotsalainen siihen liittyvä historiallinen tutkimus- ja muistelmakirjallisuus juuttui tulliin, joskin sitä käytännössä oli salakuljetettu maahan aika paljon. Runeberg joutui muuttamaan joitakin runojaan.

August Ahlqvistin Aleksis Kivien (1834 - 1872) *Seitsemään veljekseen* kohdistunut teilaus oli ensimmäinen ja tunnetuin kaunokirjalliseen teokseen kohdistunut moraalittomuussytös Suomessa. Paljoa kaunokirjallisuutta ei sitä ennen ollutkaan. Ahlqvist leimasi teoksen epäsiiveelliseksi ja moitti kustantajaa Suomalaisen kirjallisuuden seuraa sen julkaisemisesta. Hänen arvostelunsa pääosin aiheutti, ettei SKS päästänyt teosta erillisenä myyntiin kolmeen vuoteen. Se ilmestyi yhtenäisenä vasta vuosi Kiven kuoleman jälkeen, 1873. Arvostelu joudutti Kiven kuolemaa.

Kirjastojen "Myrkkykaapit"

Autonomian ajalla sensuuri hyökkäsi mm. Minna Canthin, Arvid Järnefeltin ja Juhani Ahon, teosten kimppuun. Itsenäisessä Suomessa kiellettiin mm. sukupuolisiveellisyyttä loukkaaviksi katsotut kirjat kuten Th. van de Velden *Täydellinen avioliitto*. ja epäisänmaallisina mm. Pentti Haanpään armeija-aiheisia teoksia. Väinö Linnan nimellä *Sotaromaani* kirjoitettu *Tuntematon sotilas* joutui silmätikuksi 1956. Norjalaisen Agnar Myklen kirja *Laulu punaisesta rubiinista* herätti pahennusta 1957. Hannu Salaman *Juhannustansseja* koskevan jumalanpilkkaoikeudenkäynnin jälkeen 1964 Suomessa ei ole ollut mainittavia kirjojen sensurointiyrityksiä. Kaikkia em. kirjoja on kuitenkin ollut saatavissa koko ajan.

Toimeliaaksi sensuuri muodostui Suomessa 2. maailmansodan jälkeen valvontakomission innokkaan työn tuloksena. Suomen kustannusyhdistys lähetti kirjakaupoille kaksi kirjettä, 25.10.1944 ja 1.10.1945, joissa kehoitettiin poistamaan näytteiltä listassa mainitut teokset (yht. 288 teosta) ja lopettamaan niiden myynti.

Kaikki Suomen aluetta, rajantakaisista Karjalaa yms.käsittelevät kirjat joutuivat pannaan 1944. Kirja Muinaista ja vanhaa Itä-Karjalaa käsittää 10 eri tekijöiden kirjoittamaa artikkelia valokuvien ja piirroksin. Tämä ”korrehtuurivedos” on löydetty antikvariaatista, ja siitä puuttuu tieto kustantajasta. Sen ilmestyminen sattui vuoteen 1944, jolloin kiellettyjen kirjojen luettelo ilmestyi. Ei ole tietoa, ehtikö kirja koskaan korrehtuurivedosta pitemmälle.

Mitä sitten tapahtui kielletyille kirjoille kirjastoissa? Kirjastojen toimia ei liene kovin tarkkaan valvottu. Helsingin kaupunginkirjastosta valikoitiin aikoinaan poistettaviksi kaikkiaan yli neljäntuhatta nidettä. Karanteeniajan ne olivat poliisin hallussa. Monissa kirjastoissa teokset sijoitettiin kirjastojen omiin lukollisiin varastoihin. Kirjoja ei useinkaan tuhottu, vaan pantiin yleisöltä piiloon ”myrkkykaapeiksi” kutsuttuihin hyllyihin. Eläkkeellä oleva Helsingin kaupunginkirjaston johtaja Maija Berndtsson ei itse ehtinyt ”myrkkykaappia” nähdä, mutta muistaa ko. aikaan kirjastossa työskennelleiden siitä kertoneen. Se sijaitsi silloisen pääkirjaston, Rikhardinkadun kirjaston kellarissa. Sensuurin virallisesti loputtua se tyhjennettiin. Ei ole tietoa, mitä kirjoille sitten tapahtui. Aikoinaan kiellettyjä kirjoja voi nykyisinkin löytää antikvariaateista tai vanhojen kirjojen messuilta. Jotkut, harvinaisiksi käyneet, ovat korkeissa hinnoissa.

Onko sensuuria vielä tänään? Prof. Yrjö Varpio sanoi 1994: "Meillä on 500 vuotta kirjahistoriaa. Siitä 470 vuotta on harjoitettu sensuuria uskonnollisista kysymyksistä. Miten se päättyisi juuri nyt."

Kirjoittaja on yhteiskuntatieteiden kandidaatti ja taiteiden maisteri, joka on jatko-opiskelija Turun yliopistossa sekä toiminut aiemmin toimittajana.

Lähteet:

Kai Ekholm: Kielletyt kirjat 1944-1946.

Wikipedia